

Kansenongelijkheid in het Nederlandse onderwijs

Thijs Bol (*Universiteit van Amsterdam*)

Position paper - Vaste Commissie Onderwijs OCW, ter bespreking op 10 november 2021

Wat is kansenongelijkheid in het onderwijs?

De kansenongelijkheid in het Nederlandse onderwijs is groot en stabiel.¹ Tegelijkertijd omvat het concept "kansenongelijkheid" steeds meer,² met als risico dat het een containerbegrip wordt voor heel diverse processen. In paper ga ik dieper in op wat kansenongelijkheid in het onderwijs betekent. Hierbij gebruik ik de definitie die in de wetenschap gangbaar is: *kinderen met dezelfde potentie hebben ongelijke kansen in het onderwijs*. Kansengelijkheid betekent dus niet dat uitkomsten voor iedereen hetzelfde zijn—that iedereen naar de universiteit moet gaan. Wat het betekent is dat twee kinderen met dezelfde talenten en potentie vergelijkbare mogelijkheden in ons onderwijs hebben. Ze moeten evenveel kunnen leren of hetzelfde diploma kunnen behalen.

Ouders zijn doorslaggevend voor onderwijskansen

Ouders spelen een cruciale rol bij de kansen die kinderen hebben in het onderwijs.^{3,4}

Wetenschappers hebben het hierbij over het "sociaaleconomisch milieu" van kinderen.

Sociaaleconomisch milieu omvat verschillende zaken: het inkomen van ouders, hun vermogen, hun beroep. Terwijl al deze factoren een rol spelen in het bepalen van onderwijskansen, weten we dat in Nederland het opleidingsniveau van de ouders het belangrijkste is voor de onderwijskansen van een kind.^{5,6}

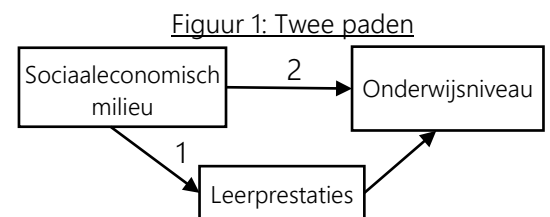
Kansenongelijkheid ontstaat via twee paden

Hoe beïnvloedt sociaal milieu onderwijskansen? Dit loopt via twee paden (Figuur 1). Het eerste pad is het belangrijkste:

kinderen uit hogere sociale milieus leren meer, scoren daardoor beter op toetsen en komen dus verder in het onderwijs. Al op zeer jonge leeftijd zijn er grote verschillen in de cognitieve prestaties tussen kinderen uit verschillende milieus.⁷⁻⁹ Dit komt gedeeltelijk door genetische voordelen,¹⁰ maar voor een groot gedeelte wordt het verklaard door verschillen in de hulpbronnen die kinderen hebben. Een kind met hoogopgeleide ouders wordt van jongs af aan vaker gestimuleerd in activiteiten die bevorderlijk zijn voor hun leerprestaties. Mede hierdoor starten kinderen met hoogopgeleide ouders vaak met een veel grotere woordenschat aan de basisschool.¹¹ En als op school de resultaten achterblijven, wordt bijles ingeschakeld.¹² Doordat sommige kinderen meer kansen krijgen hun talenten tot bloei te brengen behalen ze hogere onderwijsniveaus. Kinderen die geboren zijn met dezelfde potentie eindigen daardoor op heel verschillende plekken in ons onderwijs.

Een tweede pad tot kansenongelijkheid zien we wanneer kinderen met exact dezelfde leerprestaties verschillende onderwijsuitkomsten hebben. Er zijn hier verschillende voorbeelden. Onderzoek van de Onderwijsinspectie liet zien dat groep 8-leerlingen uit lagere milieus relatief veel vaker een schooladvies krijgen onder hun eindtoetscore.¹³ Bij gelijke prestaties verwachten leerkrachten doorgaans minder van kinderen uit lagere milieus.¹⁴ Hoopopgeleide ouders weten vaak beter hoe ze zich kunnen navigeren door het onderwijssysteem,¹⁵ communiceren gemakkelijker met de school en maken vaker strategische beslissingen die gunstig uitpakken voor hun kind. Ze schrijven hun kinderen bijvoorbeeld doorgaans vroeger in bij goede scholen¹⁶ en bezitten meer informatie over belangrijke knooppunten in het Nederlandse onderwijs. Dit geeft voordelen aan kinderen uit hogere milieus die ongerelateerd zijn aan hun leerprestaties.

Deze twee paden versterken elkaar. Wanneer verwachtingen lager zijn, leren kinderen minder; wanneer ouders strategisch kiezen voor betere scholen, zorgt dit ervoor dat hun kinderen meer leren.

Drie concrete voorstellen voor meer gelijke kansen in het onderwijs

Veel programma's die als doel hebben kansen gelijkjer te maken zorgen niet voor langdurige en duurzame verbetering.¹⁷ Structurele investeringen en een langetermijnvisie zijn cruciaal. Het is ook hierom dat wetenschappers grote twijfels hebben over de effectiviteit van het kortlopende Nationaal Programma Onderwijs.^{18,19} Ik doe drie concrete aanbevelingen tot actie.

- 1) Investeer vroeg en langdurig. Het eerste pad van kansengelijkheid zorgt voor de grootste verschillen: kinderen uit lagere sociale milieus krijgen minder mogelijkheden om te leren, en daardoor hebben zij minder succes in het onderwijs. Al voordat ze één stap in school hebben gezet zorgen verschillen in de thuissituatie voor grote ongelijkheid in de cognitieve prestaties (bijv. woordenschat) tussen even getalenteerde kinderen.^{7,9} Kansengelijkheid in het onderwijs los je dus niet alleen op in het onderwijs zelf. Veel onbenut talent gaat daarvoor al verloren, en goede en toegankelijke voor- en vroegschoolse educatie (vve) is daarom cruciaal. Voor blijvende effecten is de kwaliteit van de vve en haar medewerkers doorslaggevend.²⁰ Hierop inzetten heeft veel grotere effecten op kansengelijkheid dan op latere leeftijd achterstanden proberen te repareren.
- 2) Verdeel leerkrachten beter. Een goede docent is een noodzakelijke voorwaarde tot leren.²¹ Het leraren- en schoolleiderstekort is dus een probleem voor alle kinderen. Tegelijkertijd zijn deze tekorten scheef verdeeld. Juist bij de kinderen die het meeste baat hebben bij een goede docent—omdat ze thuis minder kans tot leren hebben—vallen de klappen van het lerarentekort het hardst.²² En dat terwijl scholen voor kinderen uit lagere milieus relatief belangrijker zijn voor hun leerproces.²³ Om kansengelijkheid te bevorderen moet beleid niet alleen het lerarentekort, maar ook de scheve verdeling hiervan aanpakken. Om een andere verdeling te bereiken kan gedacht worden aan diverse prikkels (verschillende beloning, toegang tot huisvesting, meer ontwikkeltijd) die ervoor zorgen dat de beste docenten terecht komen bij de kinderen die er het meeste baat bij hebben.
- 3) Investeer in gelijke toegang tot informatie. De eerste twee voorstellen vergroten de kansengelijkheid door leerprestaties te verhogen (pad 1). Tegelijkertijd is duidelijk dat zelfs bij gelijke prestaties (bijv. op schooltoetsen) kinderen verschillend terecht komen (pad 2). Beleid moet zich enerzijds richten op duidelijke kaders waardoor ouders het systeem niet meer naar hun hand kunnen zetten: heldere aanmeldprocedures die voor alle kinderen hetzelfde zijn. Anderzijds kan er ingezet worden op interventies die ervoor zorgen dat ouders uit lagere sociale milieus zich beter door het onderwijs kunnen navigeren, zoals betere informatie, begeleiding bij onderwijskeuze of buddy systemen. Onderzoek laat zien dat zulke informatie interventies zin hebben.²⁴ Meer algemeen werken interventies in het onderwijs veel beter wanneer ouders actief betrokken worden.²⁵

De mate van gelijkheid is een politieke keuze

Kinderen zullen nooit volledig gelijke kansen in het onderwijs krijgen, daarvoor is de invloed van ouders té sterk. De vraag is dus niet óf kansengelijkheid het streven is—daar is weinig discussie over. De vraag is wat kansengelijkheid mag kosten. Dat maakt kansengelijkheid per definitie een politiek vraagstuk: hoeveel hebben we als samenleving over voor het bieden van gelijke kansen, en wanneer is de kansengelijkheid op een acceptabel niveau?

Meer kansengelijkheid bereik je alleen via ongelijke investeringen

Kinderen beginnen op de basisschool vanuit een verschillende startpositie. Zij hebben hier zelf geen enkele invloed op gehad. De willekeur van waar je wieg staat is heel bepalend voor de mogelijkheden die kinderen hebben in het onderwijs. Bovenstaande voorstellen hebben gemeen met elkaar dat ze hiervoor proberen te compenseren. Als kansengelijkheid een serieus doel is kan dat alleen wanneer er ongelijk geïnvesteerd wordt: meer middelen naar kinderen uit lagere sociale milieus. Alleen dan trek je startposities gelijkjer.

Bronnen en voetnoten

1. Diris, R. & Borghans, L. [Ongelijkheid in het Nederlandse onderwijs door de jaren heen](#). Economisch Statistische Berichten (2021).
2. De aandacht voor kansenongelijkheid in onderwijs heeft de afgelopen jaren een vlucht genomen. Van 1990 tot en met 2015 besteedden de vijf grote landelijke kranten er 34 keer aandacht aan. Vanaf 2016 werd er in 467 publicaties aandacht aan gegeven.
3. Breen, R. & Jonsson, J. O. [Inequality of Opportunity in Comparative Perspective: Recent Research on Educational Attainment and Social Mobility](#). Annual Review of Sociology 31, 223–243 (2005).
4. Bourdieu, P. Distinction: A social critique of the judgement of taste. (Harvard university press, 1984).
5. Bol, T. [Inequality in homeschooling during the Corona crisis in the Netherlands. First results from the LISS Panel](#). (2020).
6. CPB. [Ongelijkheid van het jonge kind](#). Den Haag: CPB (2020).
7. Heckman, J. J. [Skill formation and the economics of investing in disadvantaged children](#). Science 312, 1900–1902 (2006).
8. Borghans, L., Diris, R. & Schils, T. [Sociale ongelijkheid in het onderwijs is hardnekkig](#). Economisch Statistische Berichten 103, 540–543 (2018).
9. Passaretta, G. & Skopek, J. [Does Schooling Decrease Socioeconomic Inequality in Early Achievement? A Differential Exposure Approach](#). Am Sociol Rev 00031224211049188 (2021).
10. Rietveld, C. A. et al. [GWAS of 126,559 individuals identifies genetic variants associated with educational attainment](#). Science 340, 1467–1471 (2013).
11. Leseman, P. P. M. & De Jong, P. F. [Home Literacy: Opportunity, Instruction, Cooperation and Social-Emotional Quality Predicting Early Reading Achievement](#). Reading Research Quarterly 33, 294–318 (1998).
12. Elffers, L. [Het kopen van kansen: de inzet van schaduwonderwijs in de onderwijscompetitie](#). Gelijke kansen in de stad 55–66 (2019). Eds.: Van De Werfhorst, H., & Van Hest, E.
13. Inspectie van het Onderwijs. De staat van het onderwijs 2015/2016. Utrecht: Inspectie van het Onderwijs. (2017).
14. Geven, S., Batruch, A. & Van De Werfhorst, H. [Inequality in Teacher Judgements, Expectations and Track Recommendations: A Review Study](#). (2018).
15. Forster, A. G. & van de Werfhorst, H. G. [Navigating institutions: Parents' knowledge of the educational system and students' success in education](#). European Sociological Review 36, 48–64 (2020).
16. Bouma, K. & Huisman, C. Onderzoek: basisscholen in Utrecht omzeilen de wet en vergroten de segregatie. De Volkskrant (2020).
17. Bailey, D., Duncan, G. J., Odgers, C. L. & Yu, W. [Persistence and fadeout in the impacts of child and adolescent interventions](#). Journal of Research on Educational Effectiveness 10, 7–39 (2017).
18. Onderwijs OMT. [Overkoepelend advies over de opzet van het Nationaal Programma Onderwijs](#). (2021).
19. Versteegh, K. Onderwijsprogramma is schieten met hagel op achterstanden. NRC Handelsblad (2021).
20. van Huizen, T. & Plantenga, J. [Do children benefit from universal early childhood education and care? A meta-analysis of evidence from natural experiments](#). Economics of Education Review 66, 206–222 (2018).
21. Rivkin, S. G., Hanushek, E. A. & Kain, J. F. [Teachers, schools, and academic achievement](#). Econometrica 73, 417–458 (2005).
22. Onderwijsinspectie. [Oplopend lerarentekort bedreiging voor gelijke kansen in het onderwijs](#). 2021.
23. von Hippel, P. T., Workman, J. & Downey, D. B. [Inequality in Reading and Math Skills Forms Mainly before Kindergarten: A Replication, and Partial Correction, of "Are Schools the Great Equalizer?"](#) Sociology of Education 91, 323–357 (2018).
24. Corcoran, S. P., Jennings, J. L., Cohodes, S. R. & Sattin-Bajaj, C. [Leveling the playing field for high school choice: Results from a field experiment of informational interventions](#). (2018).
25. Kautz, T., Heckman, J. J., Diris, R., ter Weel, B. & Borghans, L. [Fostering and Measuring Skills: Improving Cognitive and Non-Cognitive Skills to Promote Lifetime Success](#). (2014).